

SANTRAUKA. Straipsnyje nagrinėjama libidinės ekonomikos koncepto ambivalencija, kuri identifikuojama Jean-François Lyotard'o ir Samo Tomšičiaus sampratoje, pateikiančiose radikaliai skirtingas libidinės ekonomikos teorijas. Abi jos kalba apie geismo ir nesąmoningumo – libidiškumo – sąveiką su kapitalistine ekonomika, tačiau iš itin kontrastuojančių perspektyvų. Apibrėžus šias dvi prieigas, imamasi lyginimo: pažymimi skirtumai, panašumai, idėjinės įtakos ir sociopolitinės prielaidos. Taip pat pasiūlomi keli orientaciniai konceptai, leidžiantys kontekstualizuoti libidinės ekonomikos koncepto ambivalenciją. Kitiškai svarstant abi sampratas, Lyotard'o variante aptinkami trys paradoksai ir nustatomi Tomšičiaus projekto trūkumai. Paaiškėja, kad libidinės ekonomikos konceptas yra produktyvus teorinis įrankis tirti filosofijos ir psichoanalizės santykį, taip pat susipriešinimą materializmo tradicijoje. Šitai teigiama, kad libidinės ekonomikos koncepto ambivalencija yra kur kas platesnio filosofinio istorinio konflikto dalis.

RAKTAŽODŽIAI: libidinė ekonomika, Jean-François Lyotard, Samo Tomšič, psichoanalizė, geismas, nesąmoningumas, materializmas, kapitalizmas.

IVADAS

Libidinė ekonomika – filosofiją ir psichoanalizę jungianti teorija, tirianti nesąmoningų procesų (geismo, varų, afektų ir pan.) sąveiką su kapitalizmu. Ši teorija remiasi prielaida, kad į politinės ekonomijos svarstymą dera įtraukti ir tokius libidinius faktorius kaip malonumas, pasitenkinimas ir mėgavimasis. Lygiai taip pat libidiškumo negalima palikti tik psichoanalizei – jį dera mąstyti platesniame socio-ekonominiame kontekste. Nors pirmasis apie „libido ekonomiką“ prabilo Sigmundas Freudas (1961: 30), formuluotė „libidinė ekonomika“ filosofijoje įsitvirtino 1974 metais, kai pasirodė Lyotard'o veikalas „Économie libidinale“. Šis nėra toks žinomas, kaip autoriaus postmodernizmo ir mokslo tyrinėjimai (Lyotard 2010), Lietuvoje aptarti Aldžio Gedučio (2002). Nors ir Lietuvoje libidinės ekonomikos teorija nėra tyrinėta išsamiai, apie ją savo darbuose yra užsiminę Audronė Žukauskaitė (2004) ir Gintautas Mažeikis (2006).

Lyotard'o „Libidinė ekonomika“ svarbi tuo, kad suteikė pavadinimą politinę ekonomiją ir psichoanalizę jungiančiai kryptčiai, kuriai atstovavo tokie Friedricho Nietzsche'ės įkvėpti filosofai kaip Georges'as Bataille'is, Gilles'is Deleuze'as su Félixu Guattari ir Jeanas Baudrillard'as. Tačiau egzistuoja ir kita – radikalai priešinga – šios kryptties plėtojimo tradicija, sekanti Jacques'o Lacano psichoanalize: vienas jos atstovų yra Samo Tomšičius. Kitaip nei žinomesni jo kolegos (Alenka Zupančič, Mladen Dolaras, Slavojus Žižekas), Tomšičius aktyviai pasitelkia būtent libidinės ekonomikos (angl. *libidinal economy*) konceptą. Tačiau įdomu tai, kad savo darbuose jis nė sykiu, net ir kritiškai, neužsimena apie šio koncepto išpopuliarintoją Lyotard'ą. Todėl turime vieną sąvoką, tačiau du itin skirtingus jos aiškinimus – iš šio susipriešinimo atsiranda ambivalencija ir komparatyvistinė problema: koks santykis egzistuoja tarp šių dviejų libidinės ekonomikos apibrėžimų? Kokie yra skirtumai ir panašumai?

Tad straipsnio tikslas, visų pirma, yra apibrėžti Lyotard'o bei Tomšičiaus libidinės ekonomikos sąvokas ir jas palyginti: ne tik identifikuoti skirtis bei jungtis, bet ir kritiškai pasverti abi sampratas. Atlikdamas tai, pasiūlysiu kelis orientacinius konceptus, kuriais remiantis galima svarstyti ir geriau suprasti libidinės ekonomikos koncepto ambivalenciją – ypač joje įsisteigiančias sociopolitines implikacijas. Po to pažymėsiu tris Lyotard'o koncepcijoje aptinkamus paradoksus ir nustatysiu Tomšičiaus projekto trūkumus. Galiausiai teigsiu, kad ši teorinė ambivalencija yra kur kas platesnio filosofinio konflikto dalis, todėl libidinės ekonomikos konceptas iškyla kaip naudinga ir produktyvi prieiga, suteikianti progą permąstyti svarbias skirtis filosofijos ir psichoanalizės laukuose, ypač kalbant apie materializmo tradiciją.

LYOTARD'AS: ENERGIJA, DREIFAS, ANTITEORIJA

XX amžiaus aštunto dešimtmečio pirmoji pusė Lyotard'o filosofijoje vadinama „libidiniu periodu“ – šį Ray'us Brassieras charakterizavo kaip „libidinio materializmo fazę“ (2003: 424). Nepasitenkinęs tiek dialektiniu ir hėgelišku marksizmu, tiek struktūralizmu ir psichoanalize Lyotard'as mėgino pasiūlyti savo teorinę alternatyvą, daugiausia įkvėptą Deleuze'o ir Guattari 1972-ųjų „Anti-Oidipo“. Tais pačiais metais rašydamas recenziją šiam veikalui Lyotard'as pritarė autoriams, kad reikia sekti „ne signifikacija, o energetika“ (2014: 168). Tai yra tuometiniam post-struktūralizmui būdinga pozicija: mąstymo kalbos struktūromis ir reprezentacijomis atmetimas. Lyotard'as rėmėsi Deleuze'o ir Guattari teiginiu, kad reprezentacija yra idealistinis „teatras“ (1983: 306). Kaip ir šio dueto, Lyotard'o netenkino Lacano psichoanalizė, geismą traktuojanti kaip stoką, o nesąmoningumo sritį mąstanti kaip kalbos struktūrą. Todėl Lyotard'as siekė atsakyti semiotikos, apibrėžtumo,

duotybių ir tapatybių, šiuos elementus pakeisdamas reprezentaciją įveikiančiais intensyvumais ir anonimiškumu¹.

Lyotard'ui nepatiko, kad psichoanalizė pasuko signifikantų ir logocentrizmo keliu, kuris, pasak jo, tėra „logofilija“ (2015: 120). Ši posūki, įgyvendintą Lacano, Lyotard'as vertina kaip suvaržymą, neleidžiantį atskleisti tikrojo geismo ir libidiškumo potencialo, galimai leisiančio išsivaduoti iš kapitalizmo. Atmesdamas dialektiką, negatyvumą, totalizaciją ir struktūralistinę binariką, Lyotard'as siūlo nyčišką afirmacionizmą, geismą laikantį pozityviu ir ekscesyviu reiškiniu: Lyotard'ui geimas „nežino jokio „ne“, o „nesąmoningumas yra visiškai afirmatyvus“ (2015: 177). Svarbu tai, kad Lyotard'ui „geimas yra energetinis, ekonominis ir nereprezentacinis“ (2015: 38) – šitaip jis dalyvauja kapitalistinėje cirkuliacijoje. Nors Lyotard'as beveik visiškai atmeta Lacaną (pasilikdamas tik jo vartotą *jouissance*² sąvoką), jis pasilieka prie Freudo kaip dinamiškesnės ir spekuliatyvesnės psichoanalizės atstovo. Paties Lyotard'o žodžiais, Freudas yra „arčiausiai to diskurso, kurio siekiame mes“ (2015: 270).

Kitas Lyotard'o taikinyš – marksistinė politinė ekonomija. Ši filosofui kliūva, nes ignoruoja nesąmoningumo ir geismo įtaką ekonomikai. Lyotard'o aksioma yra ta, kad „kiekviena politinė ekonomija yra libidinė“ (2015: 121). Nesvarstanti libidiškumo politinė ekonomija, Lyotard'o įsitikinimu, lieka kapitalizmo rėmuose, todėl Lyotard'as siūlo politinę ekonomiją pakeisti libidine ekonomika, kuri veiktų kaip kapitalo subversija. Šitaip Lyotard'as siekia *libidizuoti* Karlą Marxą – ši nedidelį teorinį perversmą galime pavadinti *antimarksistiniu marksizmu*: Marxas viena ranka atmetamas, o kita priimamas ir transformuojamas. Jei Marxas kapitalistinius santykius mąstė per išnaudojimo ir susvetimėjimo prizmę, Lyotard'as juos permąsto kaip energetinius ryšius. Šią įtampą tinkamai iliustravo Iainas Hamiltonas Grantas: „Lyotard'as tvirtina, kad pridėtinė vertė neturi nieko bendra su dirbančiųjų kūnų³ išnaudojimu, o veikia išreiškia energijos transformacijas“ (2015: xii). Lyotard'as visiškai atsisako susvetimėjimo tezės, nes ji jam, kaip ir signifikantu besiremianti psichoanalizė, yra „nihilistinė religija“ (2015: 141).

Svarbus ir ambicingas Lyotard'o žingsnis yra kritikos metodo atmetimas. Filosofui kritika yra tas pats teatras, negatyvumo ortodoksija ir teologinis reliktas, užsimantis bereikalingu skaldymu. Lyotard'as paprasčiausiai juokiasi iš kritikos, „nes

¹ Anonimiškumas čia reiškia tam tikrą „beveidiškumą“ ir „buvimą niekuo“, leidžiantį išvengti tapatybės ir reprezentacijos. Įdomu tai, kad anonimiškumas Lyotard'o libidinės ekonomikos sampratai suteikia anarchistinių atspalvių, nes autoriui išsilaisvinimas iš struktūrinės priespaudos ir represyvos tvarkos yra paremtas „anonimiška libidinio „žinojimo“ gamyba, žengiančia anapus bet kokios hierarchijos“ (Lyotard 2015: 97).

² *Jouissance* nurodo į libidinį pasisotinimą, vykstantį anapus malonumo principo: idėjinė *jouissance* kilmė yra savaip mazochistinė ir turinti sąsajų su Freudo apibrėžta mirties vara (Lacan 2006: 53). *Jouissance* kaip tam tikra įtampa nuo įprasto pasyvaus malonumo skiriasi tuo, kad tai yra *nemalonus malonumas*, intensyviai teikiantis nesąmoningą pasitenkinimą.

³ Verta paminėti, kad kūniškumas Lyotard'o libidinės ekonomikos teorijoje pakeičia subjektyvumą. Tai yra dar vienas skirtumas nuo Tomšičiaus, kuris mąsto ne kūną, bet subjektą.

ji save išlaiko kritikuojamo reiškinių lauke ir dogmatiniame, išties paranojiškame, žinojimo santykių“ (2015: 109). Vietoj kritikos Lyotard'as siūlo rinktis nuolatinus poslinkius ir nefiksuojamą judėjimą, kurį jis pavadina *dreifu*. „Dreifavimas savaime yra bet kokios kritikos pabaiga“ (Lyotard 1984: 13). Dreifas matomiausiai atsispindi pačiame Lyotard'o stiliuje, ypač „Libidinės ekonomikos“ veikale: chaotiški sakiniai, improvizuotas srautas ir nevaržoma žaismė. Čia kalbos spontaniškumas ir aistra tampa nuorodomis į siektiną politinį modelį. Lyotard'o žodžiais: „Mūsų politika, visų pirma, yra skrydis, kaip ir mūsų stilius“ (2015: 37).

Galiausiai Lyotard'as siūlo atsisakyti tiek dialektinio mąstymo prieštaravimais, tiek subjekto kategorijos. „Visas dialektinis mąstymas, <...> iš libidinės ekonomikos požiūrio taško, yra mąstymo *slopinimas*“ (2015: 229). Dialektika, kaip ir *teorija bei konceptai apskritai*, Lyotard'ui reiškia savirepresiją, taupymą, askezę – Lyotard'as tai subtiliai prilygina seksualiniam susilaikymui. Kaip atsvarą šiam filosofiniam celibatui, Lyotard'as siūlo judėjimą link „bet kokio subjektyvumo išnaikinimo“ ir „anapus racionalumo“ (2015: 272). Subjekto išardymas leistų ieškoti naujų energijos kombinacijų kaip emancipacinių vektorių. Ši Lyotard'o, pavadinkime, *antiteorija* siekia pabrėžti, kad kapitalizmo sąlygomis nėra jokių grynų ir autentiškų pozicijų, kurios būtų išoriškos sistemai – vadinasi, nėra ir susvetimėjimo. Nors Lyotard'as pabrėžia, kad jis nesiuo „nei programos, nei projekto“ (2015: 273), jo libidinės ekonomikos samprata perša su rezignacija sumišusią nyčiską užmarštį, siūlančią „*būti* [kapitalizmo] *viduje ir užsimiršti*“ (2015: 21)⁴. Ši pozicija yra itin kritikuotina, bet iš pradžių apibrėžkime Tomšičiaus libidinės ekonomikos koncepciją.

TOMŠIČIUS: NEGATYVUMAS, SUBJEKTAS, DIALEKTIKA

Tomšičius libidinę ekonomiką apibrėžia daugiausia remdamasis Marxu, Freudu ir Lacanu. Čia esminiais elementais tampa politinė ekonomija, kritika, negatyvumas, dialektika, stoka, signifikantas, diskursas, susvetimėjimas ir subjekto būtinybė. Tomšičiui libidinė ekonomika neatsiejama nuo socialinės ekonomikos: šį ryšį autorius siekia apibrėžti kuo sistemiškiau, tuo pačiu akcentuodamas politiško dimensiją. Kaip nusako jis pats: „Libidinė ekonomika <...> yra esminis ekonomikos komponentas; malonumo organizavimas ir gamybos organizavimas yra du vieno ir to paties politinio proceso aspektai“ (2019: 41). Tomšičius libidinę ekonomiką mato kaip klasių kovos dalį – čia klasių kova yra negatyvumas, perrėžiantis visuomenę ir subjektą. Klasinis antagonizmas, kaip ir nesąmoningumo sritis,

⁴ Tokią „amneziją“ nesunku pavadinti paprasčiausiu pasidavimu, čia pasižyminčiu ir mazochistiniais bruožais, sietiniais su *jouissance* sąvokos pasitelkimu. Tai įžvelgtina tokiuose Lyotard'o teiginiuose, kaip „energijos skverbiasi pro mus ir mes turime jas iškęsti“ (2015: 269).

išreiškia įtrūkį socialinėje ir subjektyvioje realybėje. Šios sferos Tomšičiui yra politinio veikimo sritys: pasisakoma už „sistemiską negatyvumo sugražinimą į politiką. Klasių kova nėra vienintelis politiškai įkrautas signifikantas – toks yra ir nesąmoningumas“ (2015b: 58).

Sekant Marxu, socialiniame santykiyje egzistuoja dvi negatyvumo figūros: darbo jėga ir pridėtinė vertė. Tokiu pagrindu Tomšičius konstruoja materialistinę subjekto teoriją, paremtą susvetimėjimo ir struktūros ekvivalencija. Libidinės ekonomikos konceptas čia pasireiškia kaip politinės ekonomijos kritikos ir psichoanalizės sintezė⁵, kildinama iš dialektinio materializmo: „Nėra politinės ekonomijos kritikos be implicitinės materialistinės ontologijos“ (Tomšič 2015b: 67). Todėl apie geismą turime kalbėti ne kaip apie spontanišką energiją, o kaip apie, Tomšičiaus žodžiais, „specifinę struktūrinę dinamiką, kurią reikia statyti ant linijos, jungiančios subjektyvią ir socialinę realybę“ (2015b: 82). Taip parodoma, kad geismas yra toji realybė, struktūriškai ir formaliai jungianti nesąmoningumą ir socialinius santykius. Tomšičiaus geismo samprata yra visiškai lakanistinė: geismą lemia signifikantas, sukuriantis stoką. Tik čia signifikanto logika suvedama su marksistinėmis ekonominėmis vertėmis, o nesąmoningumo subjektas prilyginamas darbo jėgai.

Tokiame kontekste geismas yra universali kategorija, kaip vienas nepasotinamas imperatyvas, turintis analogiją su pridėtine verte: kapitalui šio *pertekliaus niekad negana* – ekscesas tolygus stokai. Kaip ir geismas, kapitalistinis išnaudojimas yra universalus – šitaip Tomšičius siekia pabrėžti tai, kad politiškai psichoanalizė išreiškia tokį patį universalizmą, kaip ir marksizmas. Nepaisant to, čia kapitalizmas *nehigus* nesąmoningumui – jis pastarajam tik sukelia pasekmes. Tai yra diskursyvus poveikis, kaip vertės abstrakcijų sukeltos materialios ir „realios signifikantų pasekmės“ (Tomšič 2015a: 64). Šitaip nesąmoningumas yra ne empirinis, bet materialus efektas, veikiantis tarp individo ir visuomenės, tarp kapitalisto ir darbuotojo. Tai komplikuoja libidinę ekonomiką, nes pasitenkinimą reikia mąstyti dialektiškai: kadangi nesąmoningumas yra padalintas, „pasitenkinimas būtinai yra patiriamas abiejose pusėse, malonume ir nemalonume“ (Tomšič 2015b: 137).

Čia turime reikalą su jau minėta Lacano *jouissance* sąvoka, kuri Tomšičiaus apibrėžiama kaip „malonumas, kuris negali būti patirtas kaip malonumas“ (2015b: 63). Tokia dialektinė skirtis, trūkis, skilimas ir plyšys yra vienas pamatinių Tomšičiaus libidinės ekonomijos sampratos bruožų: čia vyrauja vidinės prieštaros, netapatumai, neišbaigtumai, neatitikimai, *klaidos*. Dėl to Tomšičiaus prieigą galime pavadinti savita *klaidos ontologija*. Šis konceptas tinka prie autoriaus kritikuojamos tapatybės ideologijos, kuri tokia gaji dabartinėje politikoje. Tomšičiui „tapatybė prisiima tą

⁵ Čia svarbu išryškinti, kad Tomšičiui „politinės ekonomijos kritika aplenkia ir determinuoja psichoanalizę ne tik istoriškai, bet ir, svarbiausia, logiškai, epistemologiškai ir politiškai“ (2015: 51).

patį statusą, kaip ir idealistinė žmogaus esmės idėja“ (2015b: 66). Vadinas, libidinės ekonomikos teorija čia veikia ne tik kaip tapatybės politikos (angl. *identity politics*), bet ir esencializmo kritika. Kaip aiškina Tomšičius, marksizmo ir psichoanalizės jungtis leidžia demaskuoti ryšį tarp *jouissance* ir ideologijos, o tai atskleidžia „ekonominio liberalizmo išsisknijimą mėgavimosi subjekto fikcijoje – fikcijoje, kuri išlieka visiškai nepažeista šiandieninėje neoliberalioje būklėje“ (2015b: 141).

Pastarieji teiginiai Tomšičiaus libidinės ekonomikos sampratą įtvirtina kaip antikapitalistinę teoriją, siūlančią įrankius atskleisti kapitalistines fikcijas ir fantazijas. Tam, pasak Tomšičiaus, būtina į libidinės ekonomikos mąstymą įtraukti „konstitutyvų skilimą“ ir „konstitutyvų susvetimėjimą“ (2019: 116), nes libidinės investicijos neįmanomos be susvetimėjimo, kurį įsteigia kalba ir darbas. Būtent jungtis tarp darbo, kalbos, mąstymo ir malonumo čia nusako libidinę ekonomiką. Šitaip Tomšičius pasiūlo psichoanalitinę filosofiją, kaip politiškai angažuotą kritiką, „įžemintą“ materialistinėje subjekto teorijoje. Bene taikliausiai tokią libidinės ekonomikos sampratą reziuumuoja šie žodžiai: „Libidinės ekonomikos lygmenyje, gamyba dėl gamybos, šis fundamentalus kapitalizmo išradimas, atspindi vidujai dvigubą pridėtinio mėgavimosi ir mėgavimosi stokos gamybą. Abipusis stokos ir pertekliaus sąlygojimas garantuoja kapitalizmo efektyvumą ir, savo paskutinėje instancijoje, verčia subjektą „geisti“ išnaudojimo“⁶ (Tomšič 2019: 188). Matome, kad Tomšičiaus versija ženkliai kontrastuoja su Lyotard'o, tačiau, kaip pamėginsiu parodyti, abi jos turi ir panašumų.

SPONTANIŠKA PARAPOLITIKA PRIEŠ STRUKTŪRINIUS ANTAGONIZMUS

Apibendrinkime ir palyginkime Lyotard'o ir Tomšičiaus libidinės ekonomikos sampratas. Visų pirma, abiejų pagrindas yra Freud'o psichoanalizė, kuri kartu yra ir vienas pagrindinių susipriešinimo taškų. Jei Lyotard'as pasilieka Freudą ir atmeta Lacaną (išskyrus *jouissance* sąvoką), tai Tomšičius Freudą ir Lacaną mato kaip puikiai suderinamus tos pačios tradicijos atstovus. Todėl galima teigti, kad libidinės ekonomikos koncepto ambivalencija yra tiesiog skirtingos Freud'o interpretacijos. Įdomu tai, kad tiek Lyotard'as, tiek Tomšičius randa panašumų tarp Freud'o ir Hegelio, tačiau Lyotard'ui tai yra tik dar viena priežastis atmesti Lacano Kito sampratą. Pavyzdžiui: „Teigiant, kad nesąmoningumas yra Kito diskursas, Freudas yra reinkorporuojamas į Hegelį“ (Lyotard 2015: 137). Šitaip Lyotard'as, nors ir

⁶ At the level of libidinal economy, production for the sake of production, this fundamental capitalist invention, reflects the internally doubled production of surplus enjoyment and lack-of-enjoyment. The mutual conditioning of lack and surplus guarantees the efficiency of capitalism and in the last instance makes the subject compulsively “desire” exploitation.

vedinas kitų intencijų, gerokai aplenkia Tomšičių, nes šio projekte Freud'o ir Hegelio sintezė yra itin svarbi.

Jei Lyotard'as siūlo marksistinę politinę ekonomiją *pakeisti* savo libidine ekonomika, Tomšičius siūlo marksistinę politinę ekonomiją *papildyti* psichoanalitine libidine ekonomika. Lyotard'o libidinės ekonomikos koncepcija atmeta negatyvumą, subjektą ir dialektiką – absoliučiai priešingai nei Tomšičius. Šis remiasi kritika, o Lyotard'o prieigą galima pavadinti *antikritika*, įkvėpta Nietzsche'ės afirmacionizmo. Jei Lyotard'o libidinė ekonomika išreiškia pozicijų neprisiimančią dreifą, Tomšičiaus strategija yra atvirkštinė: apibrėžti subjektyvią poziciją socialinės struktūros atžvilgiu. Tai leidžia matyti ir kitus fundamentalius skirtumus: Tomšičius tęsia iš Ferdinando de Saussure'o ir Lacano plaukiančias struktūralizmo variacijas, o Lyotard'as vietoj semiotinių struktūrų siūlo nereprezentuojamus intensyvumus ir spontaniškų aistrų energiją. Ši skirtis atsiremia į tai, kad Tomšičiaus geismo samprata seka lakaniška stoka ir signifikanto logika, o Lyotard'as geismą supranta kaip besąlygišką ekscesą. Jei Tomšičius renkasi diskursyvią topologiją, Lyotard'ui „kiekviena *topologija* atrodo kaip pasenusi ideologija, palyginti su libidinės *ekonomikos* mobilumu išradinumo žaismėje“ (2015: 265).

Toliau: jei Tomšičiui Hegelio ir Marxo padiktuotas susvetimėjimas yra neišvengiamybė ir būdas svarstyti kapitalizmą, Lyotard'as susvetimėjimo atsisako – lygiai taip pat, kaip ir klasinio antagonizmo. Pastarieji elementai Tomšičiui yra būtinybė mąstyti antikapitalistinę politiką – tuo tarpu Lyotard'as iššizada konvencinės politikos ir ganėtinai aptakiai siūlo savitą, pavadinkime, *parapolitiką*. Politikos klausimas leidžia identifikuoti įdomų panašumą: tiek Lyotard'as, tiek Tomšičius atmeta tapatybės svarbą. Tik jei Lyotard'as siūlo nesusaistyto anonimiškumo dinamiką, Tomšičiaus tapatybės kritika yra itin artima Alaino Badiou, kuris teigia, kad „tikroji politika nieko nežino apie tapatybes“ (2010: 8). Be to, abi libidinės ekonomikos sampratos yra savaip spekuliatyvios: jei Lyotard'ą veda siekis atsisakyti žinojimo ir parodyti idėjų fiktyvumą, Tomšičius nori parodyti, kad ir dialektinis materializmas gali pasižymėti „spekuliacijos ir kritikos neatsiejamumu, netgi sutapimu“ (2015a: 60). Taip pat: „Libidinė ekonomika išties yra spekuliatyvi ekonomika, sudaryta iš afektyviai įkrautų fikcijų“ (Tomšič 2019: 74). Visa tai rodo, kad libidinės ekonomikos koncepto ambivalencijoje persikloja keli reikšmingi panašumai.

ACEFALINIS NESĄMONINGUMAS

Vis dėlto svarbiausias, mano manymu, Lyotard'o ir Tomšičiaus libidinės ekonomikos sampratų panašumas yra, pavadinkime, *acefalinis nesąmoningumas*. Acefalas – begalvė žmogaus figūra, aptinkama Bataille'o raštuose, taip pat ir Lyotard'o

„Libidinėje ekonomikoje“ (2015: 34, 40 ir kt.). Acefališkumo, kaip begalviškumo, motyvas jau spėjo prigyti ir lakanistinėje psichoanalizėje. Pavyzdžiui, Žižekas acefališkumą pasitelkia kaip „nesubjektyvizuotas žinias“ (2019), kurias, kaip „varą be vairuotojo“ (2022), galima taikyti *beprotiškam* kapitalistinio mechanizmo veikimui. Kitaip tariant, acefalinis nesąmoningumas yra besubjektis žinojimas – *savęs nežinančios žinios* arba *nežinomas žinojimas*. Matome, kad acefalinio nesąmoningumo konceptas tinka ne tik psichoanalizei, bet ir ekonominių procesų aiškinimui – vadinasi, konceptas tinka ir libidinės ekonomikos eksplikacijai. Jei Lyotard'o acefališkumas buvo skirtas labiau nurodyti libidinį kapitalizmo chaosą, Tomšičius, nors ir neminėdamas acefališkumo *per se*, nubrėžia kur kas sistemiškesnį acefalinio nesąmoningumo taikymą libidinės ekonomikos kontekste.

Tomšičius pradeda nuo to, kad acefalinį nesąmoningumą pradėjo mąstyti Freudas, nesąmoningumo sritį leidęs apibrėžti kaip „specifinę negatyvumo manifestaciją, žinojimo formą be pažinimo subjekto, ir galiausiai realią diskursyvią pasekmę“ (Tomšič 2015b: 10). Čia nesąmoningą geismą reikia suprasti kaip *decentralizuotą intenciją be subjekto*. Geismas nieko negamina, jis pats yra gaminamas, tačiau jo gamintojas nėra lokalizuojamas – jis yra abstraktaus diskurso realus padarinys. Įdomu tai, kad acefaliniu nesąmoningumu vadovaujasi ir šizoanalizės pradininkas Guattari, geismą apibrėžęs kaip „procesą be subjekto“ (2006: 361) – šizoanalizė yra gimininga Lyotard'ui, tačiau visiškai priešinga Tomšičiui⁷. Pastarasis acefalinį nesąmoningumą pasitelkia „nukarūnuoti“ kapitalistui: „Nesąmoningas geismas parodo, kad kapitalistas žengia į sceną kaip anomalija valdymo lauke: begalvis ponas“ (2015b: 110). Taigi, šis begalviškumas leidžia atpažinti santykį tarp nesąmoningumo veikimo ir kapitalistinės sistemos funkcionavimo: acefalinis nesąmoningumas yra bene svarbiausias bendrasis vardiklis libidinės ekonomikos koncepto ambivalencijoje.

NEKROVITALISTINĖ FANTAZIJA, NIHILIBIDINĖ EKONOMIKA IR PARADOKSAI

Nors ir abi libidinės ekonomikos sampratos yra naudingos ir svarbios, jos anaiptol nėra nekritikuotinos. Pradėkime nuo to, kad Lyotard'o koncepcijoje nesunkiai galime atpažinti vitalizmą, kuris, nepaisant Lyotard'o pastangų daug ką aiškinti remiantis Freud'o mirties vara ir neorganiškumu, išlenka dėl energijos substancializavimo ir

⁷ Kadangi Lyotard'as įkvėptas Deleuze'o ir Guattari šizoanalizės, jam „šizogeismas yra tiesa“ (Lyotard 2015: 115). Tuo metu Tomšičius kritikuoja šizoanalizę, nes mato ją kaip senesnio froidiškojo marksizmo (pavyzdžiui, Herberto Marcuse'ės) tąsą, kapitalizmo efektyvumą klaidingai siejusią su „seksualumo represavimu, varų slopinimu ir geismo neurotizacija“ (Tomšič 2015b: 8).

jos laikymo tėkmėmis bei fluidu⁸. Todėl Lyotard'o prieigą galime pavadinti *nekro-vitalizmu*. Atsisakydamas struktūruoto mąstymo, Lyotard'as nesąmoningumo ir ekonomikos sąveiką palieka neapibrėžtam *savaimingumui*, *spontaniškumui* ir tam tikram *automatizmui*, kaip save gaminančiam pozityvumui. Libidinė ekonomika čia tampa gyvybingu kūrybiniu potencialu. Atsisakydamas dialektikos, Lyotard'as kapitalizmą svarsto kaip, Tomšičiaus žodžiais, „gyvybę be negatyvumo“ (2015b: 7). Toks negatyvumą eliminuojantis mąstymas nesunkiai prilygintinas finansinio kapitalizmo ideologijai, besidangstančiai „pinigai daro pinigus“ fetišizmu, maskuojančiu darbo subjektą. Kaip prideda Tomšičius: „Spontaniškumas ir vitalizmas – tai yra bendroji finansinio kapitalizmo dvasia“ (2015b: 216).

Tad Lyotard'o libidinės ekonomikos koncepciją galime pavadinti vitalistine fantazija. Freudas yra nurodęs, kad „fantazija lengvai jungia į vieną visumą dalis, kurios iš tikrųjų tarp savęs nesusijusios“ (2014: 164). Atsisakydamas struktūros, diskursyvumo ir topologijos, Lyotard'as pakliūva būtent į fantazijos spąstus. Užuoat mąstęs libidinę ekonomiką kaip struktūrinės tikrovės rezultatą Lyotard'as, pasitelkiant Tomšičiaus žodžius, įsteigia „grynos tikrovės anapus struktūros fantaziją“ (2015b: 21). Ironiška, nes pats Lyotard'as panašiai rašė apie „eksternalizuotos srities fantaziją“ (2015: 120), kaip apie nuo susvetimėjimo laisvą sritį (kuri, beje, Tomšičiui irgi neegzistuoja). Kadangi Lyotard'as susvetimėjimo nemąsto per negatyvumą ir stoką, jį galima kaltinti fetišizmu⁹, siekiančiu paradoksaliai atkurti nesusvetimėjusį pagrindą, kuriame kapitalas ir libidiškumas veikia kaip mistinė vienovė. Kaip jau matėme, Tomšičiui kapitalizmas ir nesąmoningumas nėra tapatūs reiškiniai, o išlaiko antagonizmą. Taigi, bėgdamas nuo vienos fantazijos Lyotard'as nejučia pasiūlo kitą fantaziją – ir tai yra pirmasis paradoksas, kurį išvelgiu filosofo libidinės ekonomikos sampratoje.

Antrasis paradoksas yra tas, kad, kaip jau minėta, Lyotard'as hėgelišką marksizmą ir Lacano psichoanalizę kaltina religijos ir nihilizmo sklaida, tačiau jo paties vengimas siūlyti pozityvias išėitis ir atsaini rezignacija politikos klausimu perša būtent pasyviojo nihilizmo laikyseną. Praėjus porai metų nuo „Libidinės ekonomikos“ išleidimo, Lyotard'as jau pasisakė už aktyvųjų nihilizmą: „Štai politinis kelias: grūdinti, gilinti, akceleruoti dekadansą. Prisiimti aktyviojo nihilizmo laikyseną“¹⁰ (2018). Čia itin tinka Brassiero mintis, kad „aktyvusis nihilizmas išlieka savitai apverstu libidiniu

⁸ Tinkamas kontrargumentas Lyotard'ui yra Lacano žodžiai, kad „energija yra ne substancija, <...> o skaičiaus konstanta, kurią fizikas turi išvesti iš savo skaičiavimų, idant galėtų dirbti“ (1987: 22). Kitaip tariant, mąstymas apie energiją negali išvengti matematizacijos, kuri būtų visiškai priešinga Lyotard'o energijos sampratai.

⁹ Papildant šią kritiką, Lyotard'ą kaltinančią fetišizmu, labai tinka šis Tomšičiaus patikslinimas: „Fetišistinė tendencija siekia subjektyvumo ir negatyvumo sąsają pakeisti nekastruoto subjekto fantazija, *jouissance* be stokos ir taip toliau“ (2015b: 174).

¹⁰ Here is a political path: to harden, to deepen, to accelerate decadence. To assume the perspective of active nihilism.

pasyviojo nihilizmo paūmėjimu“ (2003: 429). Todėl, nepaisant antinihilistinių Lyotard'o deklaracijų „Libidinėje ekonomikoje“, jo nuostata yra nugalinantis *status quo* prisiėmimas – ši niekur nevedantį pasyvumą galime pavadinti *nihilibidine ekonomika*. Šią galima apibrėžti kaip paprasčiausią pasidavimą kapitalizmui, ką geriausiai išduoda Lyotard'o siūlomas subjekto ir jo veikimo (angl. *agency*) atsisakymas. Tai padarius, teorijoje lieka tuščia vieta, kurią lengvai užpildo kapitalo hegemonija. Šitaip Lyotard'o libidinė ekonomika sutampa su kapitalo logika.

Trečiasis paradoksas yra tas, kad Lyotard'as atmeta kritiką, kaip filosofinį instrumentą, tačiau jo eksplėcitiškai neigiama pozicija kitų filosofų ir idėjų atžvilgiu formuluojama būtent iš kritinių nuostatų perspektyvos – vargu ar tai išvengiama. *Kritikos kritika irgi yra kritika*. Čia Lyotard'as paspendžia spąstus sau pačiam, nes, kaip jau minėta, jam kritika „save išlaiko kritikuojamo reiškinių lauke“, tačiau filosofo siūlomas dreifas, kaip pozicijų vengiančios skrydžio linijos, yra visiškai – ir libidiškai – intymus santykis su oponentais, nepaliekant jokios distancijos. Prie šio paradokso tinka ir tai, kad Lyotard'as kritikuoja *teoriją* (ir *mąstymą konceptais*), kaip neveiksmingą filosofavimą – dėl to tam anksčiau jau priskyriau *antiteorijos* terminą. Gana aišku, kad Lyotard'as iš principo negali apeiti teorizavimo – priešingai, jo libidinės ekonomikos *teorija* išduoda itin ambicingas pastangas kurti savarankišką ir originalią mąstyseną, kaip naują paradigmą. Šia prasme Lyotard'as pranoksta Tomšičių, nes šis, nepaisant filosofinio įdirbio, vis vien labiau veikia kaip Lacano aiškintojas ir jo sąvokų taikytojas kitų idėjų kontekste.

LIBIDINIS MATERIALIZMAS PRIEŠ DIALEKTINĮ MATERIALIZMĄ

Kita mano kritika Tomšičiui būtų ta, kad jo libidinės ekonomikos samprata neretai yra pernelyg izoliuota nuo sociumo ir kultūrinių procesų, dėl ko kyla aktualizacijos problema. Tomšičiui labiau rūpi darbas pačios filosofijos ir psichoanalizės „viduje“, ieškant analogijų tarp idėjų, taip siekiant demarkuoti istorinę dialektinio materializmo liniją. Todėl Tomšičiaus filosofija yra *uždaresnė* nei Lyotard'o. Šis stengiasi žvelgti į filosofijos *išorę*, t. y. jungti ją su visuomeninėmis realijomis, kasdienybe, literatūriniais pavyzdžiais ir meniniais artefaktais (pavyzdžiui, Bataille'o kūryba). Šitaip Lyotard'as siekia adaptuoti ir aktualizuoti libidinės ekonomikos koncepciją kuo įvairesniuose laukuose, dar ir siekdamas verbaliniais bei retoriniais eksperimentais išlaisvinti pačią filosofinę kalbą. Šia prasme, atsižvelgiant ir į *dreifuojantį* stilių, Lyotard'o variantas atrodo tinkamesnis estetikai ir menui, bet ne politinės filosofijos perspektyvoms – ši dėmenį įgalina Tomšičius, pasiūlydamas kur kas nuoseklesnę ir pagrįstesnę libidinės ekonomikos teoriją.

Lyotard'o estetizacija ir poetizacija generuoja kitą problemą, susijusią su materializmo samprata. Lyotard'as kaltina marksizmą ir psichoanalizę, kad šios mokyklos siekia „dematerializuoti materijas ir *priversti jas signifikuoti*“ (2015: 61). Vis dėlto, pašalindamas iš materializmo struktūrinį negatyvumą ir signifikanto logiką, Lyotard'o libidinis materializmas pavojingai priartėja prie naujųjų materializmų, kuriems, kaip remdamasi Žižeku kritikuoja Zupančič, būdinga „materijos respiritualizacija“ (2021: 79). Ši kritika dar labiau patvirtina Lyotard'o vitalizmą, kuris materializmą „išgrynina“ ir paverčia sugyvybintu materijos organiškumu, lyg procesualia autopoeze. Matėme, kad Lyotard'as atmeta dialektinį materializmą, kaip totalizuojantį, tačiau būtent Lyotard'o fetišistinė vitalizmo fantazija užsiima totalizacija, nes nepalieka galimybės vidinėms prieštaroms, implikuojančioms struktūrinį pokytį. Tomšičius įtvirtina, kad materializmo privalumai išryškėja tik tuomet, jei jis netotalizuojantis, paliekantis vietą šansui ir mąstantis „ne-visumą“ (2015a: 60).

PLATESNIO FILOSOFINIO KONFLIKTO DALIS

Libidinio ir dialektinio materializmų priešprieša sugestijuoja, kad libidinės ekonomikos koncepto ambivalencija yra platesnio filosofinio konflikto dalis. Žvelgiant iš istorinio konteksto perspektyvos, libidinės ekonomikos koncepto ambivalencijos užuomazgos slypi veikiausiai 1968-ųjų gegužės Prancūzijos studentų ir darbininkų sukilimo pasekmėse. Jei po šio įvykio vieni filosofai siūlė perinterpretuoti marksizmą labiau poststruktūralistine ir nyčiška linkme (tarp jų ir Lyotard'as), tai kiti, tokie kaip Badiou, siūlė laikytis Hegelio ir Lacano linijos. Tomšičių galima laikyti būtent šios krypties atstovu, kritikuojančiu poststruktūralistinę libidinės ekonomikos interpretaciją (ypač Deleuze'ą su Guattari) kaip froidiškojo marksizmo, siūliusio išlaisvinti emancipacinį geismo potencialą, atnaujintojus ir tęsėjus. Remiantis šia skirtimi, prie šios tradicijos galima priskirti ir Lyotard'ą¹¹. Prie to verta pridėti, kad istoriškai išsiskyre požūriai į Freudą irgi nulėmė libidinės ekonomikos koncepto ambivalenciją.

Todėl manau, kad Lyotard'o ir Tomšičiaus libidinės ekonomikos sampratų priešprieša iliustruoja kur kas platesnį istorinį ir filosofinį konfliktą, apimančią ne tik libidinės ekonomikos teoriją, bet ir du skirtingus požūrius į marksizmą ir psichoanalizę. Pirmasis yra nyčiška-poststruktūralistinė variacija, kuriai be Lyotard'o žymiausiai atstovauja Deleuze'as su Guattari ir Baudrillard'as¹². Antrasis yra

¹¹ Nors ir Lyotard'as nesitapatina su froidiškuoju marksizmu, nes jis „nekalba kaip geismo išlaisvintojai“ (Lyotard 2015: 57), vis dėlto Lyotard'o „Libidinės ekonomikos“ veikalą galima suprasti kaip keliantį tą patį klausimą, kurį kėlė ir Spinozos įkvėpti froidiškieji marksistai: kodėl žmonės geidžia savo pačių represijos?

¹² Baudrillard'o filosofijoje libidinės ekonomikos konceptas dažniausiai minimas veikaluose „L'échange symbolique et la mort“ (1976) ir „Oublier Foucault“ (1977). Visgi galima teigti, kad politinės ekonomijos ir psichoanalizės sintezė, vienokia ar kitokia forma, yra kone viso jo filosofinio projekto ašis.

hėgeliškas-lakaniškas modelis, kuriam šiandien be Tomšičiaus ir jo minėtų kolegų atstovauja, pavyzdžiui, Toddas McGowan¹³. Jei pirmąją kryptį galima pavadinti libidiniu materializmu, svarstančiu energijos ir intensyvumų judėjimą, antroji kryptis priskirtina dialektiniam materializmui, besiremiančiam struktūriniais antagonizmais ir signifikanto logika. Vargu ar įmanoma solidi šių mokyklų sintezė, tačiau jas jungia būtent libidinės ekonomikos konceptas, tampantis parankia priemone nagrinėti šių materializmų skirtumus ir panašumus.

Vadinasi, Lyotard'o ir Tomšičiaus sampratų perskyra leidžia daugiau suprasti apie įvairias filosofijos šakas: libidinės ekonomikos koncepto ambivalencija atskleidžia filosofiniu produktyvumu, nes tampa skirtingų teorijų sankirtos žymekliu. Net jei aptartos dvi libidinės ekonomikos koncepcijos gana radikaliai disonuoja, įmanoma, kaip matėme, rasti ir panašumų: abi jos funkcionuoja kaip efektyvi tapatybės kritika. Nors ir Lyotard'o samprata labiau tinka kultūrinei, literatūrinei ir meninei analizei, iš jos politiškai galima pasimokyti, kad bergždžia ieškoti „autentiškos“ kapitalo išorės – reikia veikti *per* ir *pro* kapitalizmą. Kaip tik čia iškyla politiniai Tomšičiaus sampratos privalumai: nereikia atsisakyti darbo ir nesąmoningumo subjekto, nes paliekant šią vietą tuščią, ją užima hegemonija, su kuria kovojama. Jei Lyotard'o geismo teorija yra pernelyg bekryptė ir „karšta“, Tomšičius leidžia „atvėsti“ ir suprasti, kad geismas yra struktūruojamas diskursyvios inžinerijos – ypač jei domėn imsime nūdienos technologijų pasaulį.

IŠVADOS

Lyotard'o libidinės ekonomikos sampratą galima apibrėžti kaip kapitalizmo cirkuliacijoje vykstančią anoniminių energetinių tėkmių ir spontaniškų bei nereprezentuojamų intensyvumų apykaitą, įtraukiančią nesąmoningumą ir geismą. Lyotard'o *antikritika* siūlo afirmacionistinį dreifą ir savitą, kaip pavadinau, *antiteoriją*, atmetančią hėgelišką marksizmą ir lakanistinę psichoanalizę. Tokią prieigą įvardijau kaip *antimarksistinį marksizmą*.

Tomšičiaus libidinės ekonomikos konceptą galima apibrėžti kaip negatyvumo, stokos, susvetimėjimo, signifikanto ir dialektikos konstituotą subjekto ir jo nesąmoningo geismo santykį su kapitalizmu kaip struktūra. Tomšičius siūlo marksistinę politinę ekonomiką praturtinti lakanistinės psichoanalizės idėjomis, materialioje realybėje žyminčiomis prieštaravimą, įtrūkį ir tam tikrą *klaidą*: dėl to Tomšičiaus projektą įvardijau kaip *klaidos ontologiją*.

¹³ Libidinės ekonomikos tematikos kontekste, žr. McGowan, Todd. *Capitalism and Desire: The Psychic Cost of Free Markets*. New York: Columbia University Press, 2016.

Tarp Lyotard'o ir Tomšičiaus įsisteigianti teorinė perskyra leidžia libidinės ekonomikos konceptą mąstyti kaip ambivalenciją. Šią išryškina politinė dimensija: jei Lyotard'as siūlo, kaip įvardijau, pozicijų vengiančią *parapolitiką*, Tomšičius lieka prie klasių kovos antagonizmo. Libidinės ekonomikos koncepto ambivalencijoje esama vieno esminio panašumo, kurį apibrėžiau kaip *acefalinį nesąmoningumą* – „begalvį“ ir nesubjektyvizuotą kapitalizmo veikimą.

Lyotard'o libidinės ekonomikos sampratą kritikavau kaip vitalistinę-fetišistinę fantaziją, sutampančią su kapitalizmo logika. Prie šios kritikos išskyriau tris paradoksus: 1) atmesdamas vieną fantaziją, Lyotard'as nejučia pasiūlo kitą; 2) Lyotard'as kaltina oponentus nihilizmu, tačiau jo politinė laikysena priskirtina nihilizmui – tokią Lyotard'o nuostatą pavadinau *nihilibidine ekonomika*; 3) Lyotard'as atsisako kritikos, tačiau jo neigiama pozicija kitų idėjų atžvilgiu neišvengiamai formuluojama iš kritikos perspektyvos.

Tomšičiaus projekto trūkumai yra tie, kad jo libidinės ekonomikos samprata yra pernelyg *uždara* ir pasirodanti kaip gana standartinė žižekiška procedūra. Tomšičiaus libidinės ekonomikos teorija aktualizuojama tik politikoje, o Lyotard'o – platesniame kultūriniame lauke. Vis dėlto savo nuoseklumu Tomšičiaus variantas atrodo filosofškai pagrįstesnis ir įtikinamesnis.

Galiausiai teigiū, kad libidinės ekonomikos koncepto ambivalencija yra platesnio filosofinio konflikto dalis, leidžianti tirti marksizmo ir psichoanalizės santykį, istoriškai susiklosčiusius Freudo interpretacijų skirtumus bei libidinio ir dialektinio materializmo įtampą. Libidinės ekonomikos koncepto ambivalencija pažymėtina dar tuo, kad abi prieigos ne tik nesutaikomai skiriasi, bet ir vietomis sklandžiai sutampa.

LITERATŪRA

- Badiou, Alain. *The Communist Hypothesis*. Translated by David Macey and Steve Corcoran. London and New York: Verso, 2010.
- Brassier, Ray. Solar Catastrophe: Lyotard, Freud, and the Death-Drive. *Philosophy Today*, 2003, vol. 47 (4), 421–430. Prieiga internete <<https://doi.org/10.5840/philtoday200347429>> [žiūrėta 2023 07 13].
- Deleuze, Gilles, and Félix Guattari. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Translated by Robert Hurley et al. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.
- Freud, Sigmund. *Civilization and its Discontents*. Translated by James Strachey. New York: W. W. Norton & Company Inc., 1961.
- Freud, Sigmund. *Psichoanalizės įvadas*. Paskaitos. Vertė Austėja Merkevičiūtė. Vilnius: Vaga, 2014.
- Gedutis, Aldis. Jeanas François Lyotard'as: mokslo vaidmuo postmodernioje visuomenėje. *Problemos*, 2002, 61, 120–131. Prieiga internete <<https://doi.org/10.15388/Problemos.2002.61.6742>> [žiūrėta 2023 07 13].
- Grant, Iain Hamilton. Translator's Preface. *Libidinal Economy*. Translated by Iain Hamilton Grant. London and New York: Bloomsbury Academic, 2015, xi–xiv.
- Guattari, Félix. *The Anti-Oedipus Papers*. Edited by Stéphane Nadaud. Translated by Kélina Gotman. New York and Los Angeles: Semiotext(e), 2006.
- Lacan, Jacques. *Écrits*. Translated by Bruce Fink. New York and London: W.W. Norton & Company, Inc., 2006.
- Lacan, Jacques. Television. *October*, 1987, vol. 40, 6–50.

Liotard, Jean-François. *A Brief Putting in Perspective of Decadence and of Several Minoritarian Battles To Be Waged*. Translated by Taylor Adkins. Prieiga internete <<https://vastabrupt.com/2018/03/12/lyotard-brief-putting-perspective-decadence/>> [žiūrėta 2023 01 12].

Liotard, Jean-François. *Driftworks*. Edited by Roger McKeon. New York: Semiotext(e), 1984.

Liotard, Jean-François. *Energumen Capitalism*. Translated by Robin Mackay. *#Accelerate: The Accelerationist Reader*. Edited by Robin Mackay and Armen Avanessian. Falmouth: Urbanomic, 2014, 163–208.

Liotard, Jean-François. *Libidinal Economy*. Translated by Iain Hamilton Grant. London and New York: Bloomsbury Academic, 2015.

Liotard, Jean-François. *Postmodernus būvis: ataskaita apie žinojimą*. Vertė Marius Daškus. Vilnius: Baltos lankos, 2010.

Mažeikis, Gintautas. Išsilaisvinimas iš pamatiškumo. *Problemos*, 70, 2006, 191–194. Prieiga internete <<https://doi.org/10.15388/Problemos.2006.4029>> [žiūrėta 2023 07 13].

Tomšič, Samo. Materialism between Critique and Speculation. *SIC 9: Repeating Žižek*. Edited

by Agon Hamza. Durham and London: Duke University Press, 2015.

Tomšič, Samo. *The Capitalist Unconscious: Marx and Lacan*. London and New York: Verso, 2015.

Tomšič, Samo. *The Labour of Enjoyment: Towards a Critique of Libidinal Economy*. Köln: August Verlag, 2019.

Zupančič, Alenka. Object-Disoriented Ontology: Realism in Psychoanalysis. *Parallax: The Dialectics of Mind and World*. Edited by Dominik Finkelde et al. London and New York: Bloomsbury Academic, 2021, 69–79.

Žižek, Slavoj. *Geismas: vara = tiesa: žinios*. Vertė Ignas Gutauskas. Prieiga internete <<http://www.satenai.lt/2019/10/28/geismas-vara-tiesa-zinios/>> [žiūrėta 2023 01 12].

Žižek, Slavoj. The Unconscious of the Political Economy. *Revista Guillermo de Ockham*, 2022, nr. 20 (2), 219–225. Prieiga internete <<https://doi.org/10.21500/22563202.5899>> [žiūrėta 2023 07 13].

Žukauskaitė, Audronė. Geismo mašinos: psichoanalitinė ir šizoanalitinė perspektyvos. *Filosofija. Sociologija*, 2004, nr. 3, 27–32.

Linartas Tuomas
Vytautas Magnus University, Lithuania

AMBIGUENCE IN THE CONCEPT OF LIBIDINAL ECONOMY: JEAN-FRANÇOIS LYOTARD AGAINST SAMO TOMŠIČ

SUMMARY. This article examines the ambivalence in the concept of libidinal economy, which we identify in the philosophies of Jean-François Lyotard and Samo Tomšič; they both offer radically different conceptions of libidinal economy. Although emerging from very contrasting perspectives, both theories consider the relationship between desire, the unconscious, and the capitalist economy. After defining these two approaches, we compare them, while marking differences, similarities, influences, and sociopolitical presumptions. Also, we propose a few indicative concepts, which should help to contextualize the identity of the concept of libidinal economy. After critically discussing both theories, we suggest three paradoxes in Lyotard's approach as well as some weaknesses in Tomšič's project. It turns out that the concept of libidinal economy is a productive theoretical tool to explore the relationship between philosophy and psychoanalysis, as well as the split in the materialist tradition. Based on that, we claim that the ambivalence of the concept of libidinal economy is a part of much more complex philosophical-historical conflict.

KEYWORDS: libidinal economy, Jean-François Lyotard, Samo Tomšič, psychoanalysis, desire, the unconscious, materialism, capitalism.